

Vojtěch Lokša
359374@mail.muni.cz
4. 2. 2014

Poznámky z přednášek předmětu JAP305 (Úvod do klasické japonštiny)

Přednášející: Mgr. Ivan Rumánek, Ph.D.

podzim 2013

Obsah

Úvod	3
Zkratky a symboly.....	4
1. přednáška (24. 9. 2013)	5
Předmluva ke klasické japonštině	5
Areálový kontext	6
Teorie o původu japonštiny	8
Významné osoby zkoumající původ a příbuznost japonštiny	9
2. přednáška (1. 10. 2013)	10
Typologie jazyků	10
Ainština	10
Okinawština.....	12
Specifika klasické japonštiny	13
Odlišná flexe predikativů	15
Vazba <i>kakarimusubi</i>	16
Relikty v moderní japonštině	16
3. přednáška (15. 10. 2013).....	18
Fonetika a fonologie	18
Gramatika.....	19
Posesivní konstrukce v podmětu	20
Koncovka ば	20
Chronologie změn	20
Příklady vět na probrané učivo	21
4. přednáška (29. 10. 2013).....	22
Fonetika a fonologie	22
Synizéza.....	22
Slovní zásoba	23
Zdvořilost	25
Slovotvorba	25
Cvičení.....	26
5. přednáška (4. 11. 2013)	28
Složeniny	28
Partikule	28
6. přednáška (12. 11. 2013).....	29
Slovesná flexe v klasické japonštině.....	29
Odvozené tvary	31
7. přednáška (26. 11. 2013).....	33
Čtení: 古今集	33
Čtení: 竹取物語	34
8. přednáška (3. 12. 2013)	38
Čtení: 古今集 88	38
Čtení: 古今集 645.....	38
Čtení: 竹取物語	39

Úvod

Tyto studijní materiály jsem pro své potřeby vytvořil na základě předmětu JAP305 – Úvod do klasické japonštiny. Předmět byl vyučován na FF MU v podzimním semestru 2013 poprvé a přednášejícím je dr. Rumánek.

Uvedené informace vycházejí tedy z mých osobních poznámek, u některých nejasných míst jsem konzultoval materiály, které poskytl vyučující, japonskou wikipedii, online slovník <http://kobun.weblio.jp/>, Učebnici klasické japonštiny od Tomáše Klímy (2011, ISBN: 978-80-246-1885-2) a výjimečně jiné materiály. Výjimkou jsou 5. a 6. přednáška, kterých jsem se neúčastnil, a proto je uveden jen velice stručný souhrn informací z materiálů dr. Rumánka (na které bych doporučil případným zájemcům se podívat přímo) jen pro úplnost tématu. Poznámky pod čarou označují mé osobní připomínky k tématu.

Materiál je stejně jako předmět členěn do tří částí: první obsahuje teoretický úvod a ukotvení japonského jazyka do kontextu areálu východní Asie, v druhé části jsou probírána specifika klasické japonštiny oproti moderní, poslední část se zabývá četbou a překlady vybraných klasických textů do češtiny (v některých případech jsou pro snazší pochopení souvislostí uváděny i ekvivalenty výrazů v moderní japonštině, ať už to jsou paralely sémantické se změněnou grafickou podobou či naopak).

Materiál je v nezměněné podobě volně šířitelný.

Info o předmětu z ISu (<https://is.muni.cz/auth/predmet/phil/podzim2013/JAP305>):

Předpoklady

Vynikajúce znalosti modernej japončiny na úrovni štyroch semestrov výučby jazyka a písma.

Cíle předmětu

Cieľ predmetu: študent bude vidieť širší lingvistický kontext starej japončiny, zoznámi sa so základnými systémovými rozdielmi, ktorými sa líšila od modernej japončiny, získa základnú predstavu o chronológii vývoja jazyka a bude schopný porozumieť jednoduchším textom klasickej literatúry.

Osnova

1. - 3. přednáška: Genetická a typologická svojráznost' japončiny a chronologický přehľad
4. - 8. přednáška: Fonologické, pravopisné a gramatické zvláštnosti starej japončiny
9. - 12. přednáška: čítanie vybraných textov klasickej literatúry

Literatura

*Koten bunpó džújóten (Hlavní rysy mluvnice starého jazyka), Tókjó, Óbunša, 1969.
Komai, Akira and Rohlich, Thomas H. An Introduction to Classical Japanese , Tókjó, Bondžinša, 1991. Sansom, George. Historical Grammar of Japanese, Oxford, The Clarendon Press, 1928.*

Zkratky a symboly

angl.: anglicky

č.: česky

čín.: čínsky

ekv.: ekvivalentní

end.: endonymum

klas.: v klasické japonštině

mod.: v moderní japonštině

okin.: okinawsky

pozn.: poznámky

př.: překlad

r.: atributivní tvar (*rentaikei*)

sh.: predikativní tvar (*shūshikei*)

[]: fonetický přepis

/ /: fonologický přepis

1. přednáška (24. 9. 2013)

Předmluva ke klasické japonštině

古語 – obecný název pro klasickou japonštinu

古文 – vztahující se spíše k písemnictví

文語(体) – novější označení vztahující se konkrétně k japonštině z období Heian, příp. Nara

Teorie o různých verzích:

- rozdílné dialekty z rozdílných hlavních měst v průběhu dějin
- přirozený vývoj

Správné pochopení slovní zásoby klasické japonštiny může být velmi složité, protože je závislé na znalosti kulturního kontextu. Příkladem budiž srovnání tří slov, která by se dala přeložit jako „krásný“, přičemž každé slovo označuje jinou krásu:

- utokusiki (mod. 美しい)
 - „rozkošný“, „milý“, „k sežrání“: označuje tělesnou lásku, příp. lásku k milým a malým věcem.
- omosiroki (mod. 面白い)
 - Proč „面白“?
 - 1. teorie: legenda o bohyni Uzume, která si natřela tvář na bílo a zvítězila svou veselostí.
 - 2. teorie: vychází z „na povrchu jasný“.
 - Význam: „půvabný“, „krásný“; popisuje pohled na něco pomíjivého, něco co má ^{おもむき}趣¹, např. pohled na měsíc. Ale také „zajímavý“, „pozoruhodný“, příp. o pocitu z hudby: „osvěžující“.
- urufasiki (mod. 麗しい)
 - Označuje krásu pramenící z pravidelnosti, úhlednosti, pocit vznešenosti: „naplňující pocit z uspořádanosti“. Lze použít i o vztahu mezi lidmi, kdy se vztahuje k věrnosti.
 - Opakem je 変[〜] označující změnu/proměnu jakožto opak pravidelnosti, časem se přetransformovalo k dnešnímu negativnímu významu.

¹ 趣: mod. „vzácný moment“.

Areálový kontext

Okolní jazyky v historii

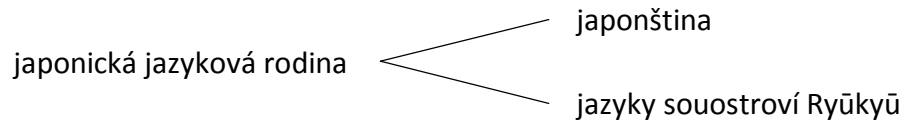
- ainština² (アイヌ語)
 - izolovaný jazyk
 - dříve rozšířeno i na ostrově Honshū, dnes už jen na Hokkaidō; příbuzné jazyky z Kuril a Sachalinu dnes už mrtvé
 - výzkum probíhá na 北海道大学, tamtéž zkoumána i jeho bohatá epická tvorba
- korejština (韓国語)
 - izolovaný jazyk
- tunguzské jazyky
 - mandžuština (満州語)
 - dnes téměř mrtvý jazyk, cca 20 rodilých mluvčích v čínské provincii Heilongjiang
 - nanajština (ナナイ語, end. chedžen, čín. 赫哲语^{hèzhéyǔ})
 - zhruba 5 000 mluvčích v okolí řeky Amur, tj. čínsko-ruské pomezí, především město Tongjiang v čínské provincii Heilongjiang
- nivchština (ニヴフ語, end. gilyak)
 - izolovaný jazyk
 - zhruba 500 mluvčích na severní části Sachalinu
 - podobnosti ve slovní zásobě s jazykem ainu, pravděpodobně výpůjčky, i přes napjaté vztahy mezi etniky
- jazyky souostroví Ryūkyū
 - zkoumány na 琉球大学^{りゅうきゅう} na Okinawě a 法政大学^{ほうせい} v Tōkyu

Závěr: kromě dvou tunguzských jazyků se v okolí Japonska vyskytují samé izolované jazyky. To si můžeme vysvětlit např. polohou na samém okraji kontinentu (oproti vnitrozemí, kde dochází k častějším migracím a intenzivnějším kontaktům mezi jazyky. Na základě analýzy DNA jsou však Japonci o poznání „smíchanější“ než např. Korejci. Stejně analýzy naznačují vzdálenou příbuznost Japonců i Ainu ke kečuánským indiánům.

² Dr. Rumánek navrhuje používání označení „ajnu“ místo „ainu“, aby bylo jasné, že se jedná o dvojslabičné slovo, ne trojslabičné, jak naznačuje japonská varianta アイヌ. Tomu bych si dovolil oponovat, „ainu“ v češtině i v angličtině dle mého názoru přirozeně vede k dvojslabičné interpretaci a je zaběhlým pojmem, proto se ho budu držet.

V japonštině chybí endonymum označující japonské etnikum – výraz 日本人 se vztahuje i k Ainům i k obyvatelům Ryūkyū.

Japonštinu řadíme do tzv. japonické rodiny spolu s jazyky souostroví Ryūkyū, jejichž nejvýznamnějším zástupcem je okinawština (též učináština, odvozeno z end. ウチナーグチ).

Teorie o původu japonštiny

1. Korejská
 - Nejčastější teorie
 - Argumentuje ohromnou podobou v gramatice obou jazyků, např. slovosled, gramatické částice.
 - Problém: velice nízká podobnost v lexiku (po vyřazení sinojaponských/sinokorejských výpůjček)
2. Altajská
 - Teorie jezdeckého superstrátu
 - V Japonsku je spousta nálezů z období Kofun, teorie tvrdí, že okolo roku 250 bylo v Japonsku spousta návštěvníků z pevniny, čímž došlo k ovlivnění jazyka.
 - Často spojováno s korejskou teorií.
3. Příchod z východočínského pobřeží
 - Teorie o příchodu japonštiny z oblasti Wu (吳) – oblast dnešního města Shanghai, přes poloostrov Shandong a Korejský poloostrov to do Japonska není tak daleko.
4. Austronéský superstrát
 - Při migraci z Taiwanu³ mohlo podle této teorie dojít k migraci i na severovýchod.
5. Autochtonní teorie
 - Japonština pochází pouze od obyvatelstva Japonska v období Yayoi, vždy se vyvíjela pouze na japonských ostrovech.

³ Dr. Rumánek (a některé další zdroje) mluví o Taiwanu jakožto pravlasti austronéských jazyků, v čemž by s ním jiní odborníci, např. prof. Blažek, nesouhlasili a poukázali na kosterní nálezy a DNA analýzy, které pravlast kladou do jižní Číny, byť tam žádný živý austronéský jazyk dnes neexistuje. Jisté je však, že z Taiwanu, kde se dodnes vyskytují archaické formy austronéských jazyků (pro více informací viz mou práci „Jazyky Taiwanu a jazyk tsou“ z roku 2011), došlo k migraci jižním směrem, nejprve na ostrov Luzon, poté dále na zbytek filipínského souostroví, do Malajsie, Indonésie, jihopacifické ostrovy a nejdál až na Madagaskar.

Významné osoby zkoumající původ a příbuznost japonštiny

Samuel Martin

- V 60. letech 20. století srovnává japonštinu s korejštinou.
- Vytváří seznam lexikálních shod/podobností o zhruba 300 morfémech.

Roy Andrew Miller

- Přichází s Altajskou teorií.
- 1971: Japanese and other Altaic Languages

Sergei Starostin

- 2003: Etymological Dictionary of the Altaic Languages

John Whitman

- Navazuje na Martina.
- V roce 1985 kompletuje Martinův seznam se zhruba 350 položkami.

Alexandr Vovin

- „Enfant terrible“ v historické japonštině
- Popírá všechny předchozí výzkumy včetně Altajské teorie, morfémy v Martinově/Whitmanově seznamu jeden po druhém vyvrací, máloco uznává.
- Rozlišuje dva jazyky: WOJ (Western Old Japanese – zachována např. v 古事記) a EOJ (Eastern Old Japanese – zachována v ^{あずまうた}東歌).
- Ainštinu spojuje s austronéskými jazyky (ale Rumánkovi pak přiznal, že už to překonal).
- Rozdíl mezi narskou a heianskou japonštinou přisuzuje dialektům odlišných hlavních měst (dnešní Nara, resp. Kyōto).

Christopher Beckwith

- Přichází s teorií o příbuznosti japonštiny s jazykem království Koguryo.
- Poukazuje na fakt, že se v dnešní KLDK vyskytuje zhruba 100 místních názvů s podezřelými shodami, např. znak 三 vyslovovaný jako [mi].
- Obsah teorie: koguryo-japonská jazyková rodina, předci byli rybáři z oblasti Wu v Číně, byli vyhnáni na sever, kde se rozdělili na dvě skupiny.

James Unger

- Popírá Vovina i Beckwitha.
- Tvrdí, že Japonci přišli z Koreje, japonština (resp. „parajaponština“) zůstávala v Koreji ještě dlouhou dobu po japonské migraci, což vysvětluje japonské místní názvy.

Paul Benedict

- zastánce Austronéské teorie

2. přednáška (1. 10. 2013)

Typologie jazyků⁴

Syntetické (flektivní, inkorporující)

- nivchština – do slov inkorporuje např. i určení místa

Aglutinační (japonické a tunguzské jazyky)

- aglutinačně-syntetické
 - ainština
- aglutinační s prvky flektivnosti
 - korejština
 - okinawština

Ainština

- Nezná spisovný standard, nejčastěji ale operujeme s ainštinou z oblasti Ishikari na středním Hokkaidō.
- Příklady syntézy:
 - [c^jep']⁵ je nejobecnější pojem pro rybu, většinou ale označuje lososa.
 - Slovo je složeno z [ci] („my“) + [e] („jíst“) + [p'] („toto“), tedy „to, co jíme“.
 - Syntéza je však mnohem složitější, kódovány jsou např. velice komplexní pronominální afixy, a to jak označující subjekt, tak i objekt slovesa. Podobnou strukturu najdeme např. v gruzínštině.
 - [c^jeukoramkor] („promluvíme si o tom“) vzniká z [ci] („my“), [e] („s“, „o“), [u] (morfém reciprocity), [ko] („směrem k“), [ram] („mysl“) a [kor] („mít“).⁶
- Ainské sloveso /nukar/ („vidět“)
 - Bez sufixu se realizuje jako [nukara], jelikož fonologie ainštiny nedovoluje realizaci /r/ bez následného vokálu.
 - Není-li vyjádřen objektový afix, je implicitně interpretováno, jako by byl afix pro 3. os.

⁴ Zde považuji za důležité podotknout, že typologie, kterou prezentuje dr. Rumánek, není úplně v souladu s běžně používanou morfologickou typologií bratří Schlegelů, později rozšířenou Vladimírem Skaličkou. Do syntetické kategorie by totiž spadaly i aglutinační jazyky, tedy všechny zmíněné. V opozici ke syntetickým jazykům stojí jazyky analytické či izolační, jež Rumánek nezmiňuje, to je však pochopitelné vzhledem k tomu, že ve vzorku popisovaných jazyků se žádný analytický jazyk nevyskytuje (příkladem by byla např. čínština). Nivchštinu by dle mého názoru Skalička popsal jako polysyntetický jazyk, stejně jako ainštinu. Korejšťina, stejně jako moderní japonštině se obvykle řadí do aglutinačních jazyků, byť hranice mezi kategoriemi není ostrá (i v japonštině bychom našli znaky flexe i izolace) a časově stálá (naopak bývá nezdědká pozorován koloběh mezi jednotlivými typy v průběhu života jazyka).

⁵ [j] značí palatalizaci, ['] implozivní hlásku. Na rozhraní [ci] a [e] zjevně dochází k sandhi.

⁶ Věřím, že se jedná o vzorový příklad toho, co by Skalička označil za polysyntézu.

- (1) toʔan ainu nukar
ten člověk (*ho/je*) vidět
 „Ten člověk ho/je vidí.“
- (2) toʔan ainu en- nukar
ten člověk já (*objektový prefix*) vidět
 „Ten člověk mě vidí.“
- (3) toʔan ainu un- nukar
ten člověk my (*objektový prefix*) vidět
 „Ten člověk nás vidí.“
- (4) toʔan ainu ku- nukar
ten člověk já (*subjektový prefix*) vidět
 „Vidím toho člověka.“
- (5) e- nukar -an
ty (subjektový prefix) vidět já (*objektový sufix*)
 „Vidím tě.“
- (6) es- nukar -an
vy (subjektový prefix) vidět já (*objektový sufix*)
 „Vidím vás.“
- (7) toʔan ainu e- nukar
ten člověk ty (*subjektový prefix*) vidět
 „Vidíš toho člověka.“
- (8) e- -ʔen- nukar
ty (objektový prefix) já (*subj. pref.*) vidět
 „Vidíš mě.“
- (9) e- -ʔun- nukar
ty (objektový prefix) my (*subj. pref.*) vidět
 „Vidíš nás.“
- (10) ci- nukar
my (subjektový prefix) vidět (*ho/je*)
 „Vidíme ho/je.“
- (11) e- nukar -as
ty (objektový prefix) vidět my (*subjektový sufix*)
 „Vidíme tě.“

- (12) es- nukar -as
 vy (*objektový prefix*) vidět my (*subjektový sufix*)
 „Vidíme vás.“

- Analýzou tabulky příkladů se lze dobrat k tomu, jak je systém pronominálních afixů složitý⁷. Subjekt či objekt může být vyjádřen prefixem či sufixem (srov. např. (5) a (6)), v některých případech dochází k afixaci z obou stran, jinde se afixy vylučují. V určitých případech zůstává nominální fráze i bez určení.
- Dalším specifikem ainštiny je slovesná kategorie dějového počtu, která může vyjadřovat, zda se děj odehrál jednou nebo vícekrát, jednou či více osobami.

- (13) juk rajke
 jelen zabít (dějový singulár)
 „Zabil(i) jelena.“

- (14) juk ronnu
 jelen zabít (dějový plurál)
 „Zabil(i) jeleny.“

- (15) tus tuje
 lano přeříznout (dějový singulár)
 „Přeřízl lano.“

- (16) tus tujpa
 lano přeříznout (dějový plurál)
 „Přeřízli lana.“ (více lan)
 „Rozřezali lano.“ (jedno lano na více kusů)
 „Porozřezávali lana.“ (více lan na více kusů)

Okinawština

Okinawština nese oproti japonštině rysy flexe (splývání morfémů):

- okin. シマ (mod. 島) – „rodiště“, „vesnice“, „ostrov“
 - mod. 島は → okin. シマー
- okin. クリ (mod. これ) – „toto“
 - mod. これは → okin. クレー
- okin. クトゥ (mod. 事) – „věc“
 - mod. 事は → okin. クトー

⁷ Zde by podle mého názoru byla zajímavá patřičná analýza syntaktické struktury (angl. alignment) ainštiny. Podle analyzovaného vzorku se jeví, že ainština není ani typickým nominativně-akuzativním jazykem, dokonce ani méně častým ergativně-absolutním jazykem, nýbrž oplývá tripartitním či jiným velice vzácným systémem. Pro tento závěr by však byla třeba analýza na větším vzorku frází, než jsou jednoduché věty doplněné osobními zájmeny.

Specifika klasické japonštiny

Morfémy se vyvíjí a posouvají postupně – pro správnou interpretaci je třeba znát období, ze kterého text pochází. Týká se pravopisu, výslovnosti, gramatického i lexikálního významu.

Zvukové změny:

- Je třeba odlišovat písemnou podobu morfému od jejich výslovností, jelikož se vyvíjí nezávisle.⁸
- Fon [h] v klasické japonštině neexistuje, předcházela mu fon [ϕ], v období Nara pravděpodobně [p], např. 人 v Heianu pravděpodobně vyslovováno [ϕito].
- つ mělo pravděpodobně realizaci původní [tu], v Heianu nevíme, v Kamakuře už se vyslovovalo [tsu].
- Okolo r. 900 dochází ke změně: [ϕ] uzavřené mezi vokály (tj. ne na začátku slova) se začíná vyslovovat jako [w]: 川^{かは} vyslovováno [kawa].
- Původní řada わ má čtyři slabiky: /wa/, /wi/, /we/, /wo/, okolo roku 1000 však fonetická realizace /w/ před /i/, /e/ a /o/ slábne a slabiky se mění na [i], [e], resp. [o].

Grafické změny:

- U kanji je velká volnost v používání. Běžný je zápis ve více variantách jak u využití sémantického prvku znaku, tak i u fonetického (např. slabika と bývá zapisována znaky 止, 登, 東, 度, 等, 徒 nebo 音⁹).
- U kany se obvykle nezaznamenává znělost. Nigori se sice někdy objevuje, ale ne systematicky. Proto u některých slov dnes neznáme správně rekonstruovanou podobu, např. existují teorie o výslovnosti jména božstva Izanagi jako [izanaki].
- V mnoha slovech se vyskytuje písemně nezaznamenaná prenasalizace, např. 蛇 bylo v jisté fázi vývoje pravděpodobně vyslovováno [henbi], 等 jako [nando].
- Nezaznamenaná zůstává též geminace, např. など mohlo být [nado], [nando], [natto] atd. Může souviset s vzácnými dublety v moderní japonštině: さ(っ)き, あ(ん)まり.
- Klasická japonština bohatě užívá kanových grafémů ゐ, ヰ (/wi/) a ゑ, ヱ (/we/).

Lexikální změny (vybrané příklady):

- Lexém 君 se prapůvodně používá pro panovníka¹⁰, časem se pro něj ale objevuje jiný lexém a 君 zobecňuje svůj význam na uctivé označení „pán“, to se dále používá k uctivému oslovení 2. osoby (a v moderní japonštině přechází až ke zcela neformálnímu až derogativnímu významu).

⁸ Ke sjednocení písemné a zvukové stránky jazyka, tzv. 言文一致, dochází až ke konci 19. století.

⁹ Ze zjednodušeného zápisu kanji, které se neustálilo v nově vznikající hiraganě, pak vzniká *hentaigana*.

¹⁰ Tento význam se dodnes dochoval v čínštině.

- Lexém 人 značí poetické označení „milého“, milované osoby.
- 女^{おんな} je výsledkem splynutí dvou podobných lexémů v období Heian: おみな („stařena“) a をみな („mladá, dospělá žena“).
- あふ (mod. 会う) znamená „být spolu“, „navzájem se milovat“, „žít spolu“, „vzít se“.
- 我 ve významu „já“ nebo „my“ je čteno わ, nikoli われ¹¹. れ jakožto nepovinný pluralizační sufix se přidává až později.

Gramatické změny:

- Partikule が má původně genitivní význam (ekv. mod. の), např. 我が^わ – „moje“.
- こそ naznačuje odporovací význam, „sice..., ale...“
 - klas. 君こそ見れど¹²...: „Pána sice vidím, ale...“
- を má širší použití než jen v akuzativních vazbách, např. důraz na větný člen (nejen přímý objekt) nebo za celou větou (ekv. mod. よ).
- V akuzativní vazbě při topicalizaci na rozdíl od mod. partikule を nemizí, ale zůstává, は se mění na ば.
 - klas. 我をば見ず。: „Mě nevidí.“
- より odpovídá mod. から ve významu „z“ či „kudy“, kromě toho má podoby ゆ a ゆり.
- Není rozlišeno mod. ある a いる, bez ohledu na životnost se používá ある. Oproti tomu いる, přesněji 居^ゐる, znamená „sedět“¹³.
 - klas. そこある人 odpovídá mod. そこにいる人.
- Partikule は, が, を a に jsou často vypouštěny.
 - klas. ここあり odpovídá mod. ここにある: „Je to tady.“
- V místech, kde je v mod. vyžadováno substantivum (případně substantivizace pomocí の nebo こと), např. v přímém objektu tranzitivního slovesa, toto v klas. není třeba.
 - klas. 見るに驚く odpovídá mod. 見るのに驚く.
 - klas. するは正しからず odpovídá mod. するのは正しくない.
- Neexistuje systematické explicitní vyjádření minulosti.
 - klas. そこある人話しかく odpovídá mod. そこにいる人に話しかけた.

¹¹ Jako relikt v moderní japonštině dochováno v ustrnulých spojeních jako 我が社, 我が国, 我が家 atd.

¹² Koncovka えど je způsobená vazbou kakarimusubi, viz stranu 16.

¹³ Relikt v moderní japonštině je např. slovo 居眠り.

Odlišná flexe predikativů

Zásadní rozdíl oproti moderní japonštině je rozlišování atributivních tvarů (連体形, *rentaikei*) a predikativních tvarů (終止形, *shūshikei*). Ke změnám dochází u samohláskových sloves (s výjimkou krátkých)¹⁴. Nepravidelné je sloveso ある. U i-adjektiv alternuje koncovka し a き, v případě, že kmen adjektiva končí na し, už se tato koncovka nepřipojuje (např. 美し). Tento systém se dodnes dochoval v okinawštině.

kategorie	moderní tvar	atributivní tvar	predikativní tvar
samohlásková slovesa	掛ける	掛ける	掛く
	受ける	受ける	受く
	落ちる	落ちる	落つ
krátká samohlásková slovesa	見る	見る	見る
souhlásková slovesa	書く	書く	書く
nepravidelná slovesa	ある、いる	ある	あり
i-adjektiva	高い	高き	高し
	良い	良き	良し
	美しい	美しき	美し

Tabulka č. 1: atributivní a predikativní tvary v klasické japonštině

¹⁴ Tabulka popisuje systém probíraný na hodině, ve skutečnosti je však kategorizace a flexe klasických japonských sloves o mnoho komplexnější a podrobně ji probírá Tomáš Klíma v třetí lekci (str. 37–48) své Učebnice klasické japonštiny (2011, ISBN: 978-80-246-1885-2), bližší úvod do problematiky je též nastíněn na straně 29.

Příklady:

- 掛ける人: „člověk, který věší“ vs. その人掛く: „Ten člověk věšel.“
- 落ちる猿: „padající opice“ vs. その猿落つ: „Ta opice spadla/spadne.“
- そこある人: „člověk, který je támhle“ vs. そこ人あり: „Támhle někdo je.“
- この高き山: „tato vysoká hora“ vs. この山高き: „Tato hora je vysoká.“
- その良き人: „ten dobrý člověk“ vs. 人その人よし: „Ten člověk je dobrý.“

Vazba *kakarimusubi*

Kakarimusubi je vazba vyvolaná emfatickými partikulemi *ぞ* nebo *なむ*, tázacími partikulemi *か* nebo *や* a odporovací partikulí *こそ*. V prvních čtyřech případech dochází u predikátu k nahrazení tvarem atributivním (*rentaikei*). V případě partikule *こそ* je nutno predikát použít ve tvaru *izenkei* (已然形, viz str. 30). Na rozdíl od moderní japonštiny je možné tázací partikule vložit do věty, nikoli až na konec.

Příklady:

- 知らぬ人あり。: „Je tam někdo neznámý.“
- 知らぬ人ぞある。: *totéž s emfází*
- 知らぬ人かある? : „Je tam někdo neznámý?“
- 知らぬ人こそあれ…: „Je tam někdo neznámý, ale…“.
- その木高し。: „Ten strom je vysoký.“
- その木ぞ、高き。: *totéž s emfází*
- その木なむ、高き。: *totéž s emfází*
- その木こそ、高けれ…: „Ten strom je vysoký, ale…“
- いずれの山か天に近き? : „Která hora je nejbližší nebi?“

V paradigmatu souhláskových a krátkých samohláskových sloves tato opozice nevzniká:

- 見る物、物を見る
- 蹴る物、物を蹴る

Relikty v moderní japonštině

Koncovka *き* pro atributivní tvar – používá se výjimečně v psaném stylu, má znít „vznešeně“.

- 美しき風景 – je možné spatřit na pohlednicích.
- 良き年 – typicky na novoročních přáních 年賀状.

Stejně tak se v některých ustrnulých případech dá setkat s pozůstatky tvaru *shūshikei*:

- 良し: „Je to dobré/v pořádku.“

Tvary ve frázích před ございます též vychází z klasické japonštiny:

- ありがたくございます → ありがたうございます → ありがとう
ございます
- おはやくございます → おはやうございます → おはようござい
ます
- 楽しゅうございます – skromný tvar, velice řídké užití

Koncovka ず v klasické japonštině značí běžný zápor, rozšířená verze ずに je obohacena o partikuli に s významem „když...“, ale tento význam postupně zmizel:

- klas. 知らずに: „když nevím...“
- mod. 知らずに: „aniž bych věděl...“

Rozšířená partikule にて odpovídající mod. で (určení místa činnosti) se začíná v textech objevovat v období Heian (a je možné, že v mluveném jazyce už dříve). Vývoj pravděpodobně proběhl následujícím procesem: 手にて → 手んて → 手んで → 手で. V období Nara bylo pouze に, nebyl rozdíl mezi určením místa u děje a stavu. Dnes se používá ve formálních textech:

- 東京にて: „V Tōkyu“.

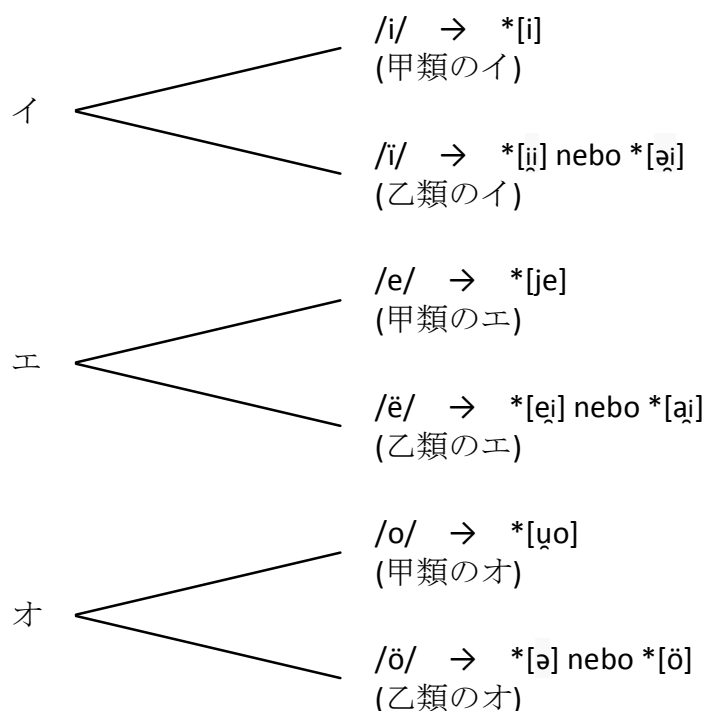
3. přednáška (15. 10. 2013)

Fonetika a fonologie

Klasická japonština rozlišuje kontrastní páry /i/ a /wi/, /e/ a /we/, které postupem času splývají do /i/ a /e/. Taktéž je rozlišeno /o/ a /wo/, grafém pro /wo/ však na rozdíl od /wi/ a /we/ zůstává v užití dodnes.

- 居^ゐる, ale 入^いる a 煎^いる
- 絵^ゑ, 声^{こゑ}
- prefix 小^せ— (např. 小^せ野^の), ale 御^お—
- 幼^{をさな}し, 男^{をとこ}, 乙^{をとめ}女

Klasická japonština měla zjevně osm krátkých vokálů. Objev pochází ze systematicky odlišných zápisů některých slabik v *manyōganě*. Dvojí variantu mají vokály, které splynuly do dnešního /i/, /e/ a /o/. Systému dvojic vokálů se říká *kōotsu* (甲乙)¹⁵. Přesné fonetické realizace jsou dnes neznámé, nicméně přehled *kōotsu* a rekonstruovaných teoretických výslovností zobrazuje následující diagram:

Z *manyōgany* máme např. slabiku ひ dochovanu jako 比, 必 nebo 卑 pro 甲類のイ, zatímco 乙類のイ je systematicky reprezentováno znaky 非, 悲, 彼, 飛 či 妃.

¹⁵ Podle prvních dvou Nebeských kmenů (天干), jednoho ze způsobů počítání v čínské kultuře (v mnohem menší míře v japonské)

Roku 1932 Arisaka dochází k následujícímu pravidlu (následně pojmenováno Arisakovo pravidlo, 有坂・池上法則): v jednom morfému se nevyskytují dvě varianty (*kō* a *otsu*) jednoho vokálu¹⁶. Kromě toho lze vypožorovat velmi vzácnou koexistenci /a/, /u/ a /ō/ v jednom morfému, což může značit jakousi podobu se systémem vokalické harmonie v altajských jazycích.

Gramatika

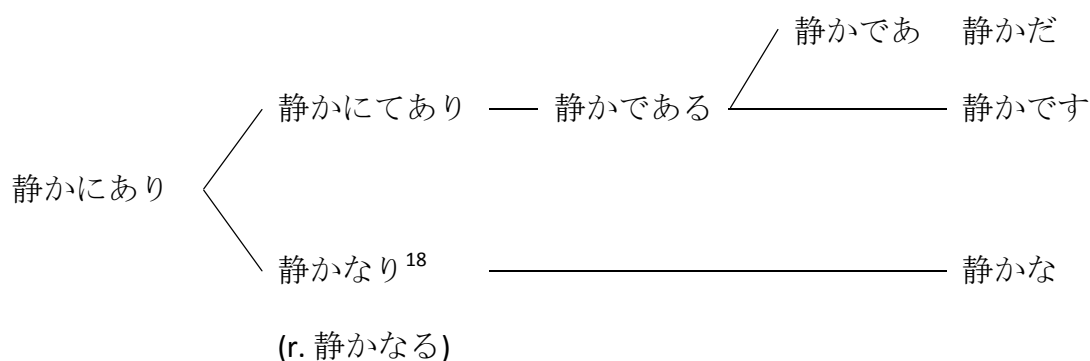
Složená koncovka けり značí „vzpomínku“, minulost vyvolanou vzpomínkou. Jelikož vzniká z kombinaci き + あり, vztahuje se na ni nepravidelnost slovesa あり:

- 天地のひらけ始まりける時: „Když se začalo rozpínat nebe a země...“ (citace z *Kojiki*)
- 天地、ひらけ始まりけり。: „Nebe a země se začly rozpínat.“

Přestože má klasická japonština morfologické prostředky pro vyjádření minulosti, často se neoužívají:

- 翁^{おきな}、やうやう豊かになり行く^ゆ。: „Stařeček postupně zbohatl.“ (citace z *Taketori Monogatari*)
- この児^{ちご}、すくすく、大きくなりまさる。: „Dítě vyrostlo jako z vody.“ (citace z *Taketori Monogatari*)

Vývoj spony です¹⁷:

¹⁶ Osobně předpokládám, že se jedná o specifickou aplikaci pravidla OCP (obligatory contour principle, 必異原理).

¹⁷ Z přednášky mám neúplné poznámky, proto tato tabulka čerpá z internetových zdrojů (<http://kobun.weblio.jp/content/%E3%81%AA%E3%82%8A>; http://detail.chiebukuro.yahoo.co.jp/qa/question_detail/q10105985290), které se však plně neshodují. Jiné zdroje (<http://dictionary.goo.ne.jp/leaf/jn2/151501/m0u/>) však tento proces zpochybňují.

¹⁸ U slovesa なり se lze i dnes setkat s psanou podobou 也, osobně odhaduji, že se může jednat o *ateji* založené na sémantice 也 v klasické čínštině, jehož význam sice není zcela objasněn, ale obvykle se považuje právě za sponu či zdůraznění skutečnosti.

Posesivní konstrukce v podmětu

Partikule が slouží k přivlastňování podmětu (který v klasické japonštině často vůbec není označen):

- 我が国: „naše císařství“
- 我が妹: „má milá“
- 妹が家: „dům mé milé“
- 君が代: „věk našeho císaře“ (japonská hymna)
- 我が思ふ妹: „ta, kterou miluji“

Koncovka ば

Koncovka ば se v klasické japonštině může napojovat na dva tvary: 1. základ (未然形) a 4. základ (已然形). V prvním případě znamená neuskutečněnou podmínku („kdyby...“), v druhém případě se odkazuje na uskutečněnou záležitost („protože“, „když“):

- 言はば: „kdybych řekl“ (mod. 言えば)
- 言へば: „když řeknu“ nebo „protože řeknu“ (mod. 言う時, 言うから)
- 君が言へば: „když to pán řekne“ nebo „protože jste řekl“
- 君が去なば: „kdyby pán odešel“

Chronologie změn

V průběhu historie dochází u jednotlivých lexémů k postupným sémantickým posunům, např. うつくしき: „milovaný“ (Nara) → „rozkošný“ (Heian) → „krásný“ (Heisei).

Stejně tak se vyvíjí i gramatika: průběh a současně perfektum se v narské japonštině tvoří koncovkou ~あり (mění se na ~えり):

- 書けり: „píšu“ nebo „mám napsáno“

V Heianu vzniká nový analytický tvar pro totéž: ~て+あり, splývá v ~たり:

- 書いてあり, později 書きたり: „píšu“ nebo „mám napsáno“

Koncovka ~けり se v Heianu stává zastaralou (ale ještě se objevuje), ~たり zůstává. V postklasické japonštině vzniká ~てゐる, z kterého pochází dnešní ~ている.

Samotný gramém ~たり se dodnes dochoval, byť s jiným významem (např. mod. 書いたりする) a též je z něj odvozen prostý minulý čas (mod. 書いた).

Příklady vět na probrané učivo

- (17) 天ざかる ^{ひな} 雛に ある 我
 č. vzdálený venkov
 pozn. U あまざかる není vzhledem k absenci nigori jisté čtení, mohlo se také číst あまさがる.
 Tento výraz se často pojí s 雛.
 př. „já, který jsem na vzdáleném venkově“
- (18) むなしく 過ぐる ことを ^お惜しむ。
 mod. 過ぎる
 č. prázdně litovat
 př. „litovat, že se nic nestalo“, „litovat plýtvání času“
- (19) むなしく 過ぐ
 mod. 過ぎる
 př. „plýtvat čas“
- (20) 世の中に ある人
 př. „lidé na tomto světě“
- (21) その山に ^{こがね} 黄金 あり。
 č. zlato
 pozn. 黄金 má kromě こがね také starší čtení くがね.
 př. „V těch horách je zlato.“
- (22) 一つ松 いく世 か ^ふ経る？
 č. jedna borovice kolik let otázka trvat (r.)
 pozn. Sloveso ^ふ経る (sh. 経, mod. 経る) má možnou souvislost s ^{ふる}古い.
 př. „Kolik generací přežije jedna borovice?“
- (23) 月や ならぬ？ 春や 昔 ならぬ？
 mod. ではない？ ではない？
 př. „Copak není měsíce? Copak už jaro není to dávno minulé?“ (古今集 747)
- (24) ^{きよ}清き ^{かわせ}川瀬を 見るが さやけさ
 č. čistý mělčina průzračnost
 pozn. Řeky v Japonsku jsou mělké (opak 川瀬: 淵). Okolo r. 1200 se často věty v poezii zakončují substantivem – je to vnímáno jako poetické.
 př. „Ta průzračnost toho, když se podívám na čistou mělčinu!“

4. přednáška (29. 10. 2013)

Fonetika a fonologie

V klasické japonštině (minimálně ještě v období Nara) původně existuje slabika /je/, ale zapisovala se stejně jako /e/. Dokladem o tom je např. vývoj おぼゆ (mod. 覚える) → おぼゆる a příbuzný tvar おぼえて. /je/ později splývá s /e/.

Před znělými konsonanty se pravděpodobně běžně vyskytovala prenasalizace (zastáncem tohoto je Vovin). Místo artikulace nasály bylo asimilováno navázaným konsonantem, tzn. vznikaly kombinace např. [ŋg], [ndʒ], [nd], [mb]. Příklady slov, kde se mohla prenasalice vyskytovat, jsou např. 我 (ワンガ), 氏 (ウンジ), 仇 (アンダ, nepřítel) nebo をば (ヲンバ, stařena). Sloveso おぼゆ (オンボユ mod. 覚える) vzniklo kontrakcí, pravděpodobně ze slovesa おもぼゆ („zdát se“), což není nic jiného než spojení 思ふ s koncovkou pro pasivitu, spontánnost.

Fonémy /s/ a /z/ byly před /i/ a /e/ palatalizovány, tzn. slabiky し, せ, じ a ぜ měly pravděpodobně výslovnost [ʃi], [ʃe], [ʒi] a [ʒe]. Na Kyūshū dodnes můžeme pozorovat výslovnost např. 風 [kaze] 先生 [ʃenʃe:]. Změna z [tu] na [tsu] probíhá až ve středověku. Slabiky じ [ʒi] a ず [zu] byly jasně rozlišeny od ぢ [dʒi] a づ [du]. Postupné splynutí výslovnosti zakrylo i změnu grafických podob některých slov, např. klas. うち (mod. 氏), おほぢ (mod. 大路), めづらし (mod. 珍しい), いづれ (mod. どれ) nebo いづこ (mod. どこ).

Přestože se v klasické japonštině vyskytovala geminace, nezapisovala se, např. spojení ある+めり (koncovka značící zprostředkovaný zrakový dojem) se ustálilo jako あめる (byť minimálně jistou dobu čteno [ammeri]).

Synizéza

Synizéza je jev, při kterém dvě slabiky (jedna z nich otevřená, druhá začínající vokálem) splývají do jedné, na švu budto vokály splývají do jednoho z nich nebo vzniká diftong. Tento jev je dodnes patrný v italštině, často se používal také v latinské poesii. Příklad z řečtiny je např. spojení slov philo + anthrophia do podoby philanthrophia.

V japonštině jev můžeme pozorovat především v poesii, protože umožňuje příhodně manipulovat s rytмикou básní:

/kō/	/kō/	/rō/	/pa/	/mō/	/pē/	/dō/	
こ	こ	ろ	は	お	も	へ	ど
	心		は	思	え	ど	(古事記)

/mi/	/ya/	/ko/	/si/	/zo/	/mo/	/pu/	
み	や	こ	し	ぞ	お	も	ふ
	都		し	ぞ	思	ふ	(万葉集)

Slovní zásoba

O běžné slovní zásobě z předheianského období máme velice omezené doklady, jelikož většinu textů tvoří poesie. Některé morfémy se v podobné podobě dochovaly dodnes, avšak se zásadním sémantickým posunem. Příklady staré slovní zásoby:

- いと: „velmi“
- いかで: „jak“
- いづこ: „kde“
- さらなり: „samozřejmě“, zdůraznění
- すなわち: „brzy“, „hned“
- せ: „starší bratr“, prakticky spíš „milovaný“, „můj milý“
- 妹^{いも}: „mladší sestra“, prakticky spíš „má milá“
- こ: „dítě“, prakticky spíš „milovaná dívka“ (mladší)
- おきな: „stařec“ (lze pozorovat き jako znak „mužskosti“)
- おみな: „stařena“ (lze pozorovat み jako znak „ženskosti“, srov. též božstva いざなき a いざなみ), později se vyvíjí v おんな či おうな (psáno 嬬).
- をみな: „mladá dívka“, později se vyvíjí ve をんな (psáno 美女 či 女) a nakonec sémanticky i graficky splývá s předchozím morfémem.
- をとこ: „muž“, spíš dospělý, manžel, milenec
- をのこ: „muž“, spíš syn, chlapec, sluha, později splývá s předchozím morfémem.
- おも: „já“ (podobné tunguzským jazykům)
- てて, ちち (/titi/): „otec“ (podobné tunguzským jazykům¹⁹)
- うみ: „moře“, ale též „jezero“, např あふみ, spojení あは („lehký“) s うみ označuje sladkovodní jezera (typicky jezero Biwa).
- わた: „moře“, „oceán“
- か: „vůně“
- え (/ye/): „větev“
- あめ: „déšť“, ale též „nebesa“ (srov. prefix ^{あま}天~)
- ふみ: „dopis“²⁰
- あした: „ráno“, „zítra ráno“
- あす: „zítra“

¹⁹ Zde dr. Rumánek poukazuje na možnou souvislost/příbuznost s tunguzskými jazyky, s čímž bych si dovolil důrazně nesouhlasit. Jedná se o učebnicový příklad tzv. lalického či dětského slova, která se vyskytují ve velice podobných podobách (typicky ABAB či ABBA, kde A je bilabiální či alveolární konsonant a B je vokál, nejčastěji [a]) napříč nepřibuznými jazyky. Podobnost nevychází z příbuznosti, ale z toho, že jsou pro čerstvě narozené dítě tyto výrazy nejsnazší k vyslovení, proto jsou lalická slova spolu výpůjčkami a náhodnými shodami prvním, co při zkoumání příbuznosti jazyků kategoricky eliminujeme.

²⁰ Dodnes se používá výraz ^{こいぶみ}恋文.

K sémantickým posunům dochází u některých dodnes používaných sloves:

- 罵^{ののし}る: „křičet“
- 居^ゐる: „sedět“
- 思^{おも}ふ: „myslet na někoho“ (romanticky), „milovat“
- 恋^こふる: „toužit“
- 覺^{おぼ}ゆる: „připadat“ (někomu něco)
- 這^はふ: „plazit se“, „plížit se“, „lézt po kolenou“, spojuje se do 這ひ入る → はひる → mod. 入る.

Taktéž adjektiva:

- うつくしき: viz str. 5.
- おもしろき: viz str. 5.
- あしき: „špatný“, „zlý“, „nesprávný“
- をかしき: „zajímavý“, „okouzující“, „směšný“
- むつかしき: „nepříjemný“ (až zhruba v období Edo význam „obtížný“)

A různá zájmena:

- 我^わ: „já“
- 汝^な: „ty“
- 人: „ta osoba“ (na kterou myslím)

Zvláštností jsou tradiční názvy měsíců. Leden, únor a březen jsou tradičně považovány za jaro, další tři měsíce za léto atd. Etymologie názvů měsíců je složitá a často neznámá, nicméně např. říjen můžeme interpretovat jako „měsíc bez bohů“ (čas, kdy se božstva stěhují do Izuma), listopad jako „mrazivý měsíc“ (nastupující zima) atd.:

むつき 睦月	きさらぎ 如月	やよひ 弥生	<i>jaro</i>
うづき 卯月	さつき 皐月	みなづき 水無月	<i>léto</i>
ふづき 文月	はづき 葉月	ながつき 長月	<i>podzim</i>
かんなづき 神無月	しもつき 霜月	しはす 師走	<i>zima</i>

Názvy některých rostlin, ptáků a hmyzu se též posunuly:

- あふひ: „kopytník japonský“, mod. あおい: „sléz“ či „slézová růže“
- あづさ: „bříza“, mod. あずさ: „katalpa“
- あやめ: „puškvorec“, dnes „kosatec“

Zdvořilost

Sloveso 給^{たま}ふ znamená „ráčit dát“, sloveso 給^{たま}ふる „dostat od výše postaveného“.

Sloveso 宣^{のたま}ふ (odvozeno z 宣^{のり}り 給^{たま}ふ) znamená „hovořit k níže postavenému“ či „ráčit hovořit“. Sloveso 給^{たま}ふ se podobně připojuje k některým jiným slovesům.

Výraz 侍^{はべ}り („pokorně sloužit“, starší podoba はへり) se v Heianu používá jako zdvořilostní přípona odpovídající dnešnímu ~ます. Ke konci Heianu je nahrazována slovesem さぶらふ („sloužit“, psáno 侍^{はべ}ふ, 候^{はべ}ふ nebo 伺^{はべ}ふ). Pro střední japonštinu je v tomto významu typický výraz 候^{そうろう}.

Slovotvorba

Sufixy v klasické japonštině:

- ~ら: zdrobnění některých slov, např. せら, いもら, こら
- ~こ: taktéž, např. せこ, いもこ
- ~こ: sufix naznačující místo, např. いづこ, ここ, そこ, かしこ (v Heianu あしこ, mod. あそこ), též 都^{みやこ} jakožto spojení 宮 + こ („místo, kde jsou svatyně“)

Prefixy v klasické japonštině:

- み— (dnes お—): „svatý“, „posvátný“, později též jako zdrobnění, např. みち²¹: „svatá cesta“, みき: „posvátné víno“, みや: „svatyně“ (御家), みやしる: „svatyně“, みよしの: „krásné Yoshino“
- おほ—: prefix spojující se s み, později se vyvíjí: おほみ → おほん → おをん → おん → お (dnešní 御—).
- を—: zdrobnění, např. をの: „rovina“, をだ: „políčko“
- を—: mužský prefix, např. をひ: „synovec“ (mod. 甥^{おい})
- め—: ženský prefix²², např. めひ: „neteř“ (mod. 姪^{めい})
- ひ— (/fi/): značí „slunce“, přeneseně „vznešený“, např. ひこ: „vznešený syn“ (ve jménech v mod. 彦) či ひめ: „vznešená dívka“ (mod. 姫: „pricezna“).

²¹ „御路“?

²² V moderní japonštině se relativně vzácně vyskytuje, např. 女神^{めがみ} či 女々しい^{めめ}.

Cvičení

Je to vysoká hora.

たかきやまなり。

Není vysoká.

たかからず。

Je to čistý potůček.

きよきをかはなり。

Není čistý.

きよからず。

Je to příjemná zábava.

おもしろきあそびなり。

Není to příjemné.

おもしろからず。

Jsou to zlá slova.

あしきことばなり。

Nejsou zlá.

あしからず。

Je to má roztomilá kočka.

わがおもしろきねこなり。

Není roztomilá.

おもしろからず。

Je to nepříjemná věc.

むつかしきことなり。

Není nepříjemná.

むつかしからず。

Jdu.

ゆく。

Nejdu.

ゆかず。

Vím.

しる。

Nevím.	しらず。
Cítím.	おもふ。
Necítím.	おもはず。
Dívám se.	みる。
Nedívám se.	みず。
Píšu.	かく。
Nepíšu.	かかず。
Říkám.	いふ。
Neříkám.	いはず。
Jsem (tady).	あり。
Nejsem (tady).	あらず。
Sedím.	ゐる。
Nesedím.	ゐず。
Jsem dítě.	こなり。
Nejsem dítě.	こならず。

5. přednáška (4. 11. 2013)

Složeniny

V klasické japonštině je běžná změna vokálu na švu složeniny. Některé případy se dochovaly dodnes:

- さけ („alkohol“), ale さかずき („kalíšek“) či さかな („něco k alkoholu“)
- うへ („nahore“), ale うはぎ („svrchní oděv“)
- かみ („božstvo“), ale かむべ („božská komunita“, později かんべ, こうべ – mod. 神戸)

Partikule

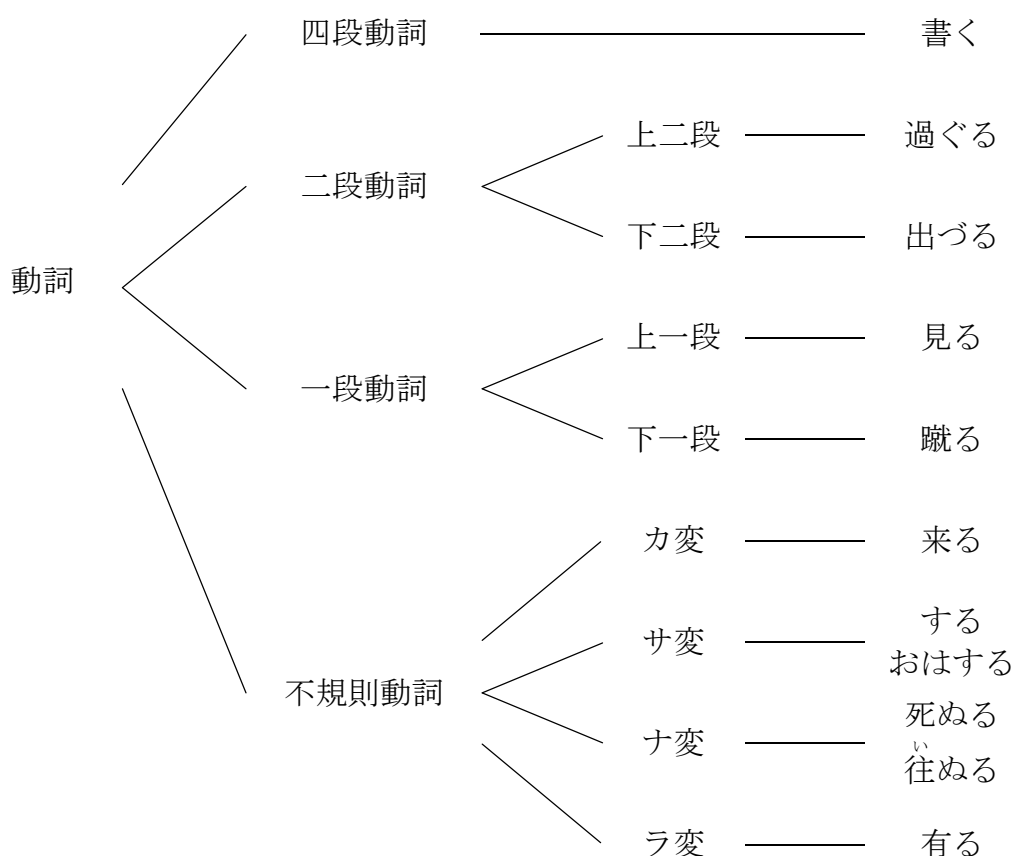
- か vždy vyžaduje *kakarimusubi*. Znamená otázku, váhání, řečnickou otázku či na konci věty zdůraznění.
- や má původně funkci zdůrazňující, ale později přebírá funkci tázací. Může se vyskytovat uvnitř věty s *kakarimusubi* s *rentaikei* (znamená otázku, váhání či řečnickou otázku), uvnitř věty s *kakarimusubi* s *izenkei* (znamená řečnickou otázku) nebo na konci věty bez *kakarimusubi* (znamená otázku či váhání).
- つ je velmi stará genitivní partikule, už v období Nara nevykazuje produktivitu.
- の je nejčastější a nejobecnější partikule pro vyjádření genitivu.
- が má funkci přivlastnění, oproti の má osobnější nádech, spojuje se se jmény a s postavami v 内 mluvčího.
- な je pravděpodobně relikv vokální harmonie v altajských jazycích²³, vyskytuje se místo の v jistém fonetickém okolí.
- を má původně zdůrazňující funkci, později se vyvíjí jako prostředek pro označení přímého objektu.
- は má stejné použití jako v moderní japonštině, mimo jiné může též značit podmínku.
- も znamená nejistotu, „alespoň“ nebo vyjadřuje emoce.
- し přidává modalitu, „snad“, „nějak“ ap., případně pouhé zdůraznění.
- ぞ byla zřejmě prapůvodně (v podobě そ) spona, později se transformuje ve zdůraznění.
- なむ má podobný význam jako ぞ, avšak je zdvořilejší, proto se v poesii vyskytuje minimálně.
- ばかり znamená „zhruba“.
- のみ znamená „jen“, ale v Heianu tento význam přebírá ばかり a のみ si nechává modální funkci.
- さへ, すら mají stejný význam jako dnes (v prvním případě dnes さえ).
- だに má stejný význam jako dnešní さえ.

²³ To je velice odvážné tvrzení.

6. přednáška (12. 11. 2013)

Slovesná flexe v klasické japonštině

Klasická japonštině dělí slovesa na čtyři hlavní třídy: čtyřstupňová, dvoustupňová, jednostupňová a nepravidelná. Jdnostupňová a dvoustupňová jsou dále dělena na horní a dolní, kde horní má v kmeni /i/, dolní /e/ (stejně jako v mod. 見る vs 食べる). Nepravidelná jsou dále dělena do čtyř skupin.

Čtyřstupňová slovesa jsou velice podobná dnešním pětistupňovým, jen se u nich nevyskytuje tvar končící -o. U dvoustupňových sloves v kmeni alternuje /i/ a /u/ (u horních) nebo /e/ a /u/ (u dolních). Jdnostupňových sloves je velmi málo, horních okolo desíti, dolní jenom jedno jediné. Nepravidelných sloves je šest, ale některá z nich se stávají součástí ustálených spojení a složených tvarů, kde se jejich nepravidelná flexe zachovává. Příslušnost sloves ke třídám se diachronně mění, např. některá emocionální slovesa (např. 偲ぶ) z období Nara jsou horní dvoustupňová, zatímco v Heianu čtyřstupňová.

Od každého slovesa tvoříme šest základů, z nichž tvoříme odvozené tvary:

- 未然形 (*mizenkei*): odpovídá mod. 1. základu: 書か(ない).
- 連用形 (*renyōkei*): odpovídá mod. 2. základu: 書き(はじめる).
- 終止形 (*shūshikei*): odpovídá mod. finitnímu tvaru: 書く(。).
- 連体形 (*rentaikei*): odpovídá mod. atributivnímu tvaru: 書く(もの).
- 已然形 (*izenkei*): odpovídá mod. 4. základu (základ pro kondicionál): 書け(ば).
- 命令形 (*meireikei*): odpovídá mod. 4. základu (imperativ): 書け(!).

Slovesné paradigma zobrazují následující tabulky:

	四段	上二段	下二段	上一段	下一段
未然形	書か	過ぎ	出で	見	蹴
連用形	書き	過ぎ	出で	見	蹴
終止形	書く	過ぐ	出づ	見る	蹴る
連体形	書く	過ぐる	出づる	見る	蹴る
已然形	書け	過ぐれ	出づれ	見れ	蹴れ
命令形	書け	過ぎよ	出でよ	見よ	蹴よ

Tabulka č. 2: paradigma čtyřstupňových, dvoustupňových a jednostupňových sloves

	カ変	サ変	ナ変	ラ変
未然形	こ来	せ	往な	有ら
連用形	き来	し	往に	有り
終止形	く来	す	往ぬ	有り
連体形	く来る	する	往ぬる	有る
已然形	く来れ	すれ	往ぬれ	有れ
命令形	こ来, こ来よ	せよ	往ね	有れ

Tabulka č. 3: paradigma nepravidelných sloves

Adjektiva v klasické japonštině dělíme do čtyř tříd: シク形容詞 (odpovídají mod. i-adjektivům), ク形容詞 (liší se od prvních jmenovaných pouze v jednom tvaru), タリ形容動詞 a ナリ形容動詞 (jejichž paradigma odpovídá paradigmatu slovesa aru, dnešní na-adjektiva). Stejně tak paradigmatu aru odpovídá i spona naru/nari.

	シク	ク	タリ	ナリ
未然形	惜しから	固から	堂々たら	静かなら
連用形	惜しく	固く	堂々たり	静かなり
終止形	惜し	固し	堂々たる	静かなる
連体形	惜しき	固き	堂々たり	静かなり
已然形	惜しけれ	固けれ	堂々たれ	静かなれ
命令形	惜しかれ	固かれ	堂々たれ	静かなれ

Tabulka č. 4: paradigma adjektiv

Odvozené tvary

Z šesti základů se dále odvozuje spousta dalších tvarů:

- 未然形 + ず: zápor, např. 行かず: „nepůjdu“
- 未然形 + む: nejistá budoucnost, např. 行かむ: „snad půjdu“
- 未然形 + じ: zápor nejisté budoucnosti, např. 行かじ: „asi nepůjdu“
- 未然形 + ば: neuskutečněná podmínka, např. 行かば: „jestli půjde“
- 未然形 + まし: čistý kondicionál, např. 行かまし: „šel bych“
- 未然形 + ばや: přání, např. 行かばや: „kéž bys šel“
- 未然形 + な: přání, např. 行かな: „kéž bys šel“
- 未然形 + ね: přání, např. 行かね: „kéž bys šel“
- 未然形 + まほし: vůle, např. 行かまほし: „chci jít“
- 連用形 + き: přímo zažitá minulost, např. 行きき: „šel jsem“
- 連用形 + けり: zprostředkovaná minulost, vzpomínka, např. 行きけり: „šel“
- 連用形 + ぬ: perfektum (u intransitivních sloves), např. 行きぬ: „odešel“
- 連用形 + つ: perfektum (u transitivních sloves), např. 書きつ: „napsal“
- 連用形 + て: přechodník, např. 行きて
- 連用形 + つつ: průběhový přechodník, např. 行きつつ: „zatím, jak jde“
- 連用形 + たまふ: uctivý tvar, např. 行きたまふ
- 連用形 + きこえ: skromný tvar, např. 行ききこえ
- 連用形 + きこゆ: skromný tvar, např. 行ききこゆ
- 連用形 + そめ: být ponořen v, změnit stav, např. 思ひそめ: „ponořen v myšlenkách“
- 連用形 + そむ: být ponořen v, změnit stav, např. 思いそむ: „ponořen v myšlenkách“
- 連用形 + かね: neuskutečnitelnost děje, např. 行きかね: „nemůžu“

- 連用形 + かぬ: neuskutečnost děje, např. 行きかぬ: „nemůžu“
- 連用形 + がたき: obtížná uskutečnitelnost děje, např. 行きがたき: „sotva můžu“
- 連用形 + そ: mírný zákaz, v Naře ještě s předponou そ, v Heianu už i bez, např. 行きそ nebo な行きそ: „nechod“
- 連用形 + とも: přípustka libovolné míry u adjektiv, např. 長くとも: „ať je sebedelší“
- 連用形 samostatně : pokračování věty, více sloves navázaných na sobě
- 連体形 + ものを: vyplývání, např. 出づるものを: „vyjde, a proto...“
- 連体形 + ものの: , rozpor, např. 出づるものの: „vyjde, ale...“
- 連体形 + か: otázka, např. 出づるか: „vyjde?“
- 連体形 + か: zvolání, např. 出づるか
- 連体形 + は: zvolání, např. 出づるは
- 連体形 + ぞ: zvolání, např. 出づるぞ
- 連体形 + な: zákaz (od pozdního Heianu), např. 出づるな: „nechod!“
- 連体形 samostatně: predikát po ぞ, なむ, か, や (kakarimusubi)
- 已然形 + ば: reálná podmínka, např. 出づれば: „když vyšel“ nebo „protože vyšel“
- 已然形 + ども, později jen ど: rozpor, např. 出づれども: „i když vyšel...“
- 已然形 samostatně: predikát po こそ (kakarimusubi)
- 命令形 samostatně: imperativ, např. 出づよ: „běž!“

7. přednáška (26. 11. 2013)

Čtení: 古今集

春たちける日よめる紀貫之
袖ひちてむすびし水のこほれるを春立つけふの風やとくらむ。

題しらず 読人しらず
春霞たてるやいづこみよしのの吉野の山に雪は降りつつ。

- (25a) 春たちける日 よめる ^{きのつらゆき}紀貫之
č. den, kdy začíná jaro složil
pozn. よめる je よみ+ある (perfektum).
př. „V den, kdy nastává jaro, složil Ki no Tsurayuki.“
- (25b) 袖ひちて むすび し 水のこほれるを
mod. 凍えた水を
č. namáčet rukávy nabírat rukama to zamrzlé z vody
pozn. ~し označuje minulost, jakési „vzpomínání“
- (25c) ^{はるた}春立つ ^{きょう}けふの 風 や とく らむ。
mod. 今日の 溶ける
č. začíná jaro dnes
pozn. Suffix ~らむ naznačuje odhad současnosti (samotné ~む by byl odhad budoucnosti). や je zvolání či otázka.
př. „Zdali vítr dnes, kdy začíná jaro, rozpouští tu zamrzlou vodu, kterou jsme nabírali, namáčejíce si rukávy?“
- (26a) ^{だい}題しらず ^{よみひと}読人しらず
př. „Název neznámý, autor neznámý“ (nebo úmyslně zamlčený, např. z politických důvodů²⁴)
- (26b) 春霞 たてる や いづこ みよしのの
č. jarní mlha padá kde
- (26c) 吉野の山に 雪は 降りつつ。
č. v Yoshinu sníh padá
pozn. Opakování slova Yoshino je zřejmě nějaká slovní hříčka. は klade důraz na rozpor mezi dvěma situacemi.
př. „Kdepak to padá jarní mlha? Vždyť v horách Yoshino v posvátném Yoshinu ještě padá sníh.“

²⁴ Více informací:

<http://ja.wikipedia.org/wiki/%E3%82%88%E3%81%BF%E4%BA%BA%E3%81%97%E3%82%89%E3%81%9A>

Čtení: 竹取物語

いまは昔、竹取の翁といふもの有りけり。野山にまじりて竹を取りつゝ。よろずの事に使ひけり。名をば、さかきの造となむいひける。その竹の中に、もと光る竹なむひと筋ありける。あやしがりて、寄りて見るに、筒の中光りたり。それを見れば、三寸ばかりなる人、いとうつくしうてゐたり。翁言ふやう、「我が、朝ごと夕ごとに見る竹の中におはするにて知りぬ、子になり給べき人なめり」とて、手にうち入れて家へ持ちて来ぬ。妻の女にあづけてやしなはす。うつくしきかぎりなし。いとおきなれば、籠に入れてやしなふ。竹取の翁、竹を取るに、その子を見つけて。後に竹取るに、節をへだててよごとに、黄金ある竹を見つくる事かさなりぬ。かくて翁、やうゆたかになり行。この児、やしなふ程に、すくとお大きになりまきる。三月ばかりになる程に、よき程なる人に成りぬれば、髪上げなど左右して、髪上げさせ裳着す。帳のうちよりもいだしさず、いつきやしなふ。この児のかたち、けうなる事、世になく、屋のうちは、くらき所なく、光みちたり。翁、心地あしく苦しき時も、この子を見れば、苦しき事もやみぬ。腹立たしきこともなぐさみけり。翁、竹を取る事久しくなりぬ。いきおひ猛の者に成りけり。この子、いと大きに成りぬれば、名を御室戸齋部の秋田をよびて、つけさす。秋田、なよ竹のかぐや姫とつけつ。

(27) いまは昔、 竹取の翁 といふもの 有りけり。
mod. という者

pozn. 有りけり je „vzpomínkový“ tvar, běžný ve vyprávění.

př. „Kdysi dávno byl jeden stařík, který sbíral bambus.“

(28) 野山に まじりて 竹を取りつゝ。
př. „Prodíral se horami a sbíral bambus.“

(29) よろずの 事に 使ひけり。
mod. 万の
př. „Používal ho na spoustu věcí.“

(30) 名をば、 さかきの ^{みやつこ}造 と なむ いひける。
mod. 名前は 言う。

pozn. 名をば je topikalizace 名を, na predikátu je vidět kakarimusubi způsobené emfatickým výrazem なむ.

př. „Říkali mu Sakaki z rodu Miyatsuko.“

(31) その竹の中に、 もと 光る竹 なむ ひと筋 ありける。
mod. 下 一本

př. „Ze spodní části jednoho z bambusů vycházela záře.“

- (32) あやしがりて、 寄りて見るに、 筒の中光りたり。
 mod. びっくりして
 př. „To jej překvapilo. Když se podíval zblízka, uviděl záři uvnitř bambusu.“
- (33) それを見れば、 三寸ばかりなる人、 いと うつくしうてあたり。
 mod. それを見た時、 三寸ほどの人 とても かわいかった。
 př. „Když se podíval, byl tam zhruba tři palce veliký človíček, což bylo velice rozkošné.“
- (34a) おきな 翁 言ふ やう、 「我が、 朝ごと夕ごとに 見る竹の中に
 mod. 言う よう、 毎朝、毎晩
- (34b) おはする にて 知りぬ、 子になり 給べき人 なめり」
 mod. いらっしゃる によって
- (34c) とて、 手にうち入れて 家へ 持ちて来ぬ。
 mod. と言って、 持って来る。
 pozn. やう navazuje přímou řeč. 給 značí zdvořilost, stejně おはする je jakási obdoba mod. uctivého いらっしゃる. とて je jednou z frází ukončujících přímou řeč. なめり vzniká z なんめり, které je odvozeno z なる + koncovky めり, a naznačuje „zdání“.
 př. „Stařeček povídá: ‚Protože jsi ráčil být v bambusu, který každé ráno a každý večer vidím, se musíš stát mým dítětem‘, vložil jej do dlaně a odnesl domů.“
- (35) め おうな 妻の女に あづけて やしなはず。
 mod. 預けて 養わす。
 př. „Svěřil jej své staré manželce k výchově.“
- (36) うつくしき かぎりなし。
 mod. かわいさは 限らない。
 př. „Jeho rozkošnost byla nesmírná.“
- (37) いと おさなければ、 籠に 入れて やしなふ。
 mod. とても 小さかったから、
 př. „Protože byl velmi malý, dali jej do košíku, kde vyrůstal.“
- (38) 竹取の翁、 竹を取るに、 その子を見つけて。
 pozn. Časté opakování spojení 竹 a 取る je považováno za jistou literární figuru.
 př. „Stařeček tedy našel dítě, když sbíral bambus.“
- (39a) のち 後に竹取るに、 せつ 節をへだてて よごとに、 ことがね 黄金ある竹を
 mod. 節を隔てて

- (39b) 見つくる事 かさなりぬ。
 mod. 見つけるの 重なった。
 pozn. 節 je *článek bambusu*, よ je *přepážka oddělující články*.
 př. „A když později sbíral bambus, vždy když oddělil jednotlivé články od sebe, uvnitř přepážky se častěji a častěji objevovalo zlato.“
- (40) かくて翁、 やう〜 ゆたかになり行。
 mod. ようやく
 pozn. 〜 označuje opakování celého slova (používá se především ve svislém textu). かくて či かく znamená „tak“, mod. こう, podobně mod. そう odpovídá klas. さく. Okurigana u predikátu je vynechána záměrně, jedná se o běžný jev.
 př. „Takto stařík postupně zbohatl.“
- (41) この児ちご、 やしなふ程に、 すく〜 と お大きになりまさる。
 pozn. まさる značí rychle vygradovaný úspěšný děj.
 př. „A jak toto dítě vychovávali, časem vyrostlo jako z vody.“
- (42a) 三月ばかりに なる程に、 よき程なる人に 成りぬれば、
 mod. 三ヶ月ぐらいに なった時、
- (42b) 髪上げかみあなど 左右さうして、 髪上げかみあさせ 裳着もきす。
 pozn. *Kamiage* (vyčesání vlasů) je rituál značící dospělost. *Mo* je součást heianského dívčího oděvu, takže zde poprvé vyplývá na povrch, že se jedná o dívku.
 př. „Když uplynuly zhruba tři měsíce a narostl do pořádné velikosti, připravili *kamiage* a další věci, provedli *kamiage* a oblékli jí *mo*.“
- (43) 帳ちようのうちよりも いださず、 いつき やしなふ。
 mod. 出さないで、
 pozn. いつき je *starostlivost, posvátnost, úcta*.
 př. „Starostlivě ji vychovávali, ani ji nepouštěli ven za závěsy.“
- (44a) この児の かたち、 けうきようなる事、 世よになく、
 mod. 姿、 清さ
- (44b) 屋のうちは、 くらき所なく、 光みちたり。
 pozn. 光みちたり je *perfektum*, „naplněný světlem“.
 př. „Krása toho dítěte byla ve světě nevidaná. V domě nebylo jediné temné místo nenaplněné září.“
- (45a) 翁、 心地 あしく苦しき時も、 この子を見れば、
 mod. 気分
- (45b) 苦しき 事も やみぬ。
 př. „Když staříka něco trápilo, při pohledu všechno trápení zmizelo.“

- (46) 腹立たしき ことも なぐさみけり。
 mod. 慰められた。
 př. „Když se nahněval, hned se upokojil.“
- (47) 翁、 竹を取る事 久しくなりぬ。
 př. „Stařeček už sbíral bambusy velice dlouho.“
- (48) いきおひ ^{まう} 猛の者に 成りけり。
 mod. いきよい
 př. „Stal se velice silným a mocným člověkem.“
- (49a) この子、 いと大きに ^{おほ} 成りぬれば、 名を
- (49b) ^{おむろといんべ} 御室戸齋部の ^{あきた} 秋田を よびて、 つけさす。
 př. „Protože dítě už vyrostlo, zavolali Akitu z rodu Inbe z Mimuroto, který jej pojmenoval.“
- (50) 秋田、 なよ竹の かぐや姫と つけつ。
 pozn. *Jméno Kaguya má zjevně co do činění se slovesem 輝く.*
 př. „Akita dítě pojmenoval ‚Princezna Kaguya z pružného bambusu‘.“

8. přednáška (3. 12. 2013)

Čtení: 古今集 88

題しらず 一本大友黒主

春雨の降るは涙かさくら花散るを惜しまぬ人しなければ

(51a) 題しらず 一本大友黒主

př. „Název neznámý, podle jedné knihy Ōtomo no Kuronushiho“

(51b) ^{はるさめ}春雨の 降るは ^{なみだ}涙か さくら^ち花散るを
č. *jarní déšť padá slzy? padání lístků sakury*

(51c) ^お惜しまぬ人 し なければ

č. *člověk, který nelituje když není*

pozn. *Verš má podivnou strukturu, končí podmínkou, pravděpodobně je nedokončený. し je zdůraznění.*

př. „Jak padá jarní déšť, jsou to slzy? Či padající květy sakury? Není člověka, který jich nelituje.“

Čtení: 古今集 645

読しらず

君やこし我やゆきけむ思ほえず夢かうつつか寝てか覚めてか。

題しらず 小野小町

思ひつつ寝ればや人の見えつらむ夢と知れせば覚めざらましを

(52a) 題しらず 小野小町

př. „Název neznámý, Ono no Komachi“

(52b) 思ひつつ 寝れば や 人 の 見えつ らむ
mod. 思いながら 寝ていたから か 彼 が 見えた かな
č. *myslíc protože jsem spala „on“ ukázal se*

(52c) 夢と 知れせば 覚めざらまし を
mod. 夢だと 知ったら 覚めない よ
č. *že je to sen kdybych nezbudila bych se věděla*

pozn. *や značí otázku, ~らむ je odhad přítomnosti, ~まし je v mod. zaniklý čistý kondicionál („nezbudila bych se“), を na konci věty naznačuje zvolání.*

př. „Je to proto, že jsem spala, myslíc na svého milého, že se mi zjevil? Kdybych se věděla, že je to sen, nezbudila bych se.“

(54a) 読人しらず
př. „Autor neznámý“ (překlad kotobagaki vynechán)

(54b) 君やこし 我やゆきけむ 思ほえず 夢かうつつか
č. přišel jsi šel jsem nevzpomínám si sen nebo skutečnost?

(54c) 寝てか覚めてか。
č. spánek či bdění?
pozn. や naznačuje otázku, けむ odhad minulosti.
př. „Nevzpomínám si, jestli jsi přišel, nebo jsem šel já? Byl to sen, nebo skutečnost? Bylo to snění, nebo bdění?“

Čtení: 竹取物語

この程三日、うちあげあそぶ。よろづの遊びをぞしける。おとこはうけきらはず呼びつどへて、かしこく遊ぶ。世界のおのこ、貴なるもいやしきも、いかでこのかぐや姫を、得てしかな、見てしかなと、をとに聞きめでてまとふ。そのあたりの垣にも、家の門にも、をる人だにたはやすく見るまじき物を、夜はやすき寝も寝ず、闇の夜に出て、穴をくじり、かひ間身、まとひあへり。さる時よりなむ、「呼ばひ」とは言ひける。人の物ともせぬ所にまとひありけども、なにの験あるべくも見えず。家の人どもに物をだに言はんとて、言ひかゝれども、ことともせず。あたりをはなれぬ君達、夜をあかし、日をてらす、多かり。をろかなる人は、「用なきありきは、よしなかりけり」とて、来ず成にけり。

(55) この程三日、うちあげあそぶ。
př. „Tři dny jen slavili.“

(56) よろづの 遊びをぞ しける。
pozn. ぞ nese zdůrazňující funkci.
př. „Pořádali různé hry.“

(57) おとこは うけきらはず 呼びつどへて、 かしこく遊ぶ。
pozn. つどへる je pozvat či shromáždit.
př. „Bez okolků všechny zvali a úžasně se bavili.“

(58a) 世界のおのこ、^{あて}貴なるもいやしきも、 いかで このかぐや姫を、
mod. 世界中の男達、 どんなに

(58b) 得てしかな、 見てしかなと、 をとに 聞きめでて まとふ。
mod. 音に 迷う。
pozn. めでて je odvozeno od めづ (obdivovat, být přitahován), vyvinulo se do mod. めでたい。
př. „Muži tohoto světa, vznešení i nízko postavení, s obdivem zoufale naslouchali jejímu hlasu s myšlenkami, jak moc ji chtěli získat či ji vidět.“

- (59a) そのあたりの垣^{かき}にも、 家の門にも、 をる人 だに
mod. いる人 でも
- (59b) たはやすく 見るまじき 物を、 夜はやすき 寝^いも寝^ねず、
mod. 見えない が、
- (59c) 闇の夜に出て、 穴をくじり、 かひ間^{ほみ}身、 まとひあへり。
mod. 惑い合った。
př. „Ani muži, kteří byli u plotu i u domovní brány, ji nedokázali snadno zahlédnout, ale v noci nemohli oka zamhouřit, tak vycházeli ven do temnoty a vrtali do plotu díry. Všichni byli velice rozčarování.“
- (60) さる時よりなむ、 「呼ばひ」とは 言ひける。
mod. その時から、
př. „Od těchto časů se ‚námluvám‘ říká ‚yobafí‘ (volání).“
- (61a) 人の物ともせぬ所に まとひありけども、
- (61b) なにの験^{しるし}あるべくも 見えず。
pozn. *Překlad první fráze ve větě není zcela jasný, toto je jen jeden z výkladů. 験 je „účinek“.*
př. „I když se ti zoufalci shromažďovali na místě, kde neměli co dělat, nezdálo se, že by to k něčemu bylo.“
- (62a) 家の人どもに 物をだに 言はん とて、
mod. 家の人達に 一言でも 言う といつて、
- (62b) 言ひかゝれども、 ことともせず。
pozn. *言わん je budoucí čas od 言う, とて označuje citaci.*
př. „Oslovovali lidi z domu, říkajíce: ‚Alespoň něco jí povím‘, ale nezmohli nic.“
- (63) あたりをはなれぬ君達、 夜をあかし、 日をてらす、 多かり。
př. „Šlechticů, kteří odsud celé dny a noci neodcházel, bylo mnoho.“
- (64a) をろかなる人は、 「用^{よう}なき ありきは、 よしなかりけり」
mod. 「無用な 歩きは よくなかった」
- (64b) とて、 来ず成にけり。
mod. と言って、 来なくなった。
př. „Ti hostejnější ale přestávali chodit, tvrdíce: ‚Bezúčelné chození za děvčaty nemá smysl‘.“